Holländare

Skånska Möllor

Anders Dernback 2019 bildspel

De skånska möllorna

I Skåne och i gränstrakterna i de angränsande landskapen används benämningen möllor för kvarnar, med reservation för vissa lokala avvikelser. Möllorna kan delas upp i vindmöllor och vattenmöllor, där den sistnämnda är äldst av de två.

1800-talet – de stora väderkvarnarnas tid

Kvarnen i Övraby är en av drygt 100 bevarade väderkvarnar i Skåne. Vid sekelskiftet **1900 beräknas det ha funnits omkring 500 i länet**. Ända in på **1940-talet** fanns det närmare **50 väderkvarnar i kontinuerlig drift på Österlen.** Tio år senare hade antalet minskat till 15 stycken. I äldre tider var kvarnverksamheten noga reglerad. I första hand var det kronan och adeln men även kyrkan, som hade särskilda privilegier att anlägga och driva kvarnar. Bönderna hade så kallad mölleplikt och malning skulle ske vid de här kvarnarna. De kallades för tullkvarnar och för malningen betalade bönderna skatt, oftast i form av mjöl. **Först 1863 togs skattläggningen av tullkvarnar bort**, vilket innebar att kvarnbyggandet tog fart, i synnerhet i Skåne där en stor mängd av holländare kom att byggas. Drygt tjugo år senare bestämde sig mjölnaren Ola Andersson vid Munkamöllans vattenkvarn, som låg under Tosterups gods, att bygga en egen väderkvarn. Han anlitade kvarnbyggaren Östberg från Tomelilla, som under årens lopp byggde 13 holländare.

Vattenkvarnar

Skvaltkvarnen hade små propellerlikande hjul på vertikal axel och effekten var liten. Vattenhjulet på en hjulkvarn var stående och satt på en horisontell axel. Det vanligaste var att det tillrinnande vattnet leddes fram i en ränna som slutade över hjulet, ett så kallat överfallshjul, eller så påfördes vattnet i dess axelhöjd till ett så kallat bröstfallshjul. Det förekom även underfallshjul där man utnyttjade det framströmmande vattnets rörelseenergi. Flertalet vattenkvarnar ersatte de otympliga vattenhjulen med turbiner under 1900-talet.

Rönnemölla i det lilla samhället Stockamöllan var den sista vattenkvarnen i drift i Skåne. Här upphörde Skånes troligen enda kvinnliga mjölnare, Ulla Hansson, att mala 1996. Kvarnen är bevarad med all utrustning och en gång om året (första söndagen i juli, "mölledagen") går maskineriet igång.

Vindmöllor

Den andra sortens kvarn var vindmöllan. Denna stod vanligtvis på en höjd utanför byn, där vindförhållandena var bäst. En vanlig modell av vindmölla var stubbamöllan, där hela möllan kunde rotera (drejas) kring en kraftig mittpelare av ek. Holländaren, som började byggas i slutet av 1700-talet och spreds i det skånska landskapet under senare delen av 1800-talet, var en innovation som till en början lanserades på godsen. Till skillnad från stubbamöllan var den fast och det var bara den övre delen, kallad kappa eller hätta, som drejades. Holländaren kunde förses med en anordning för självvridning så hättan rättade sig efter åt vilket håll det blåste. Den nya kvarntypens stora kapacitet var ett led i godsens rationaliseringsåtgärder. Skinnklockemöllan, eller jordholländare som den också kallades, hade ingen bottenvåning utan vingarna nådde nästan ända ner till marken.

Holländaren

Introducerades efter förebilder i Holland där man nyttjat dessa kvarnar för att pumpa vatten allt sedan 1500-talet. Till Sverige kom ”holländaren” under 1700-talet och de första av dessa kvarnar hade kroppen byggd i sten eller tegel. Snart förenklades dock konstruktionen och man byggde nedersta våningen eller våningarna i sten medan resten av byggnaden uppfördes i trä.

Den äldsta kända holländarmöllan i Skåne byggdes 1705 av en till Malmö inkallad byggmästare från Göteborg, Jacob Fiegell. Möllan kallades Kattamöllan och låg på den dåvarande stadsvallen strax öster om nuvarande Gustav Adolfs torg. Möllan brann ner 1744. I Bohuslän byggdes den första holländaren 1765 på Lilla Brattön i Valla socken på Tjörn av handelsmannen Busk

Holländare på skånsk mark

Holländaren eller hättekvarnen är en typ av väderkvarn som började byggas i Skåne omkring 1800 efter holländska och danska förebilder. Den över delen, hättan, har en träkonstruktion som gör det möjligt att vrida den efter vinden för att få största malningseffekt. Holländarens bottenvåning, eller fot, är i sten eller tegel. Genom den två våningar höga stenfoten leder en körport där häst och vagn kunde köra igenom för att lasta av och på säckarna. Den stora kvarnkroppen har en träkonstruktion. I Övraby är den i tre loft eller våningar och utvändigt klädd med tjärpapp. Pappen introducerade under 1870-talet och ersatte då den vanliga spånbeklädnaden. Övrabys kvarn har självdrejare, uppsatt på 1920-talet. Genom den så kallade vindrosetten på hättan kan vingarna automatiskt hållas i rätt läge mot vinden.

Holländare

Kronetorps Mölla

https://sv.wikipedia.org/wiki/Holl%C3%A4ndare_(v%C3%A4derkvarn)#/media/Fil:Kronetorps_m%C3%B6lla_2010-04-18.JPG

Bräcke Mölla

https://sv.wikipedia.org/wiki/Br%C3%A4cke_M%C3%B6lla#/media/Fil:Br%C3%A4cke_M%C3%B6lla.JPG

Holländare i Östra Nöbbelövs socken i Skåne. Foto från 1950-talet

Slottsmöllan Malmö

Slottsmöllan i Malmö

Slottsmöllan i Malmö

Hyllie Kvarn Malmö
År 1914

Övraby väderkvarn

Den stora holländarekvarnen står väl synliga i det öppna slättlandskapet söder om Tomelilla. Övraby kvarn byggdes 1887 av kvarnbyggaren Anders Östberg. Den är fullt brukbar och en av de få väderkvarnar i Skåne där såväl själva byggnaden som kvarnmaskineriet har kvar sin ålderdomliga karaktär. Mjölnarbostaden, samtida med kvarnen, ligger traditionsenligt alldeles nära kvarnbyggnaden.

https://sv.wikipedia.org/wiki/Sophiam%C3%B6llan#/media/Fil:Shophiam%C3%B6llan_Viken,_Sk%C3%A5ne,_bild_1.JPG

Sophiamöllan eller Vikens kvarn är en holländsk väderkvarn i samhället Viken i Höganäs kommun.

Den eleganta Sophiamöllan byggdes 1837-38 av Vikenskepparen Niels Petter Nielsen-Lindberg. Under 1900-talet ersattes vindkraften med elkraft. Kvarnverjet är nu återställt och möllan kan mala mjöl på traditionellt vis igen.

Stubbamölla vid Trelleborg

Tillstånd och skatt vid malning

Vid kristendomens införande medförde munkar från Europa tekniken att uppföra vattenkvarnar. Kvarnens införande innebar stora rationaliseringsvinster vid framställningen av mjöl. Det fanns länge restriktioner som gällde vilka som hade tillstånd att uppföra egna kvarnar. Bönderna hade under lång tid mölleplikt, vilket innebar att de var tvungna att mala sin säd i kungens och adelns kvarnar. Det var tidvis belagt med skatt att mala säd och det blev sedermera en statussymbol att äga en kvarn.

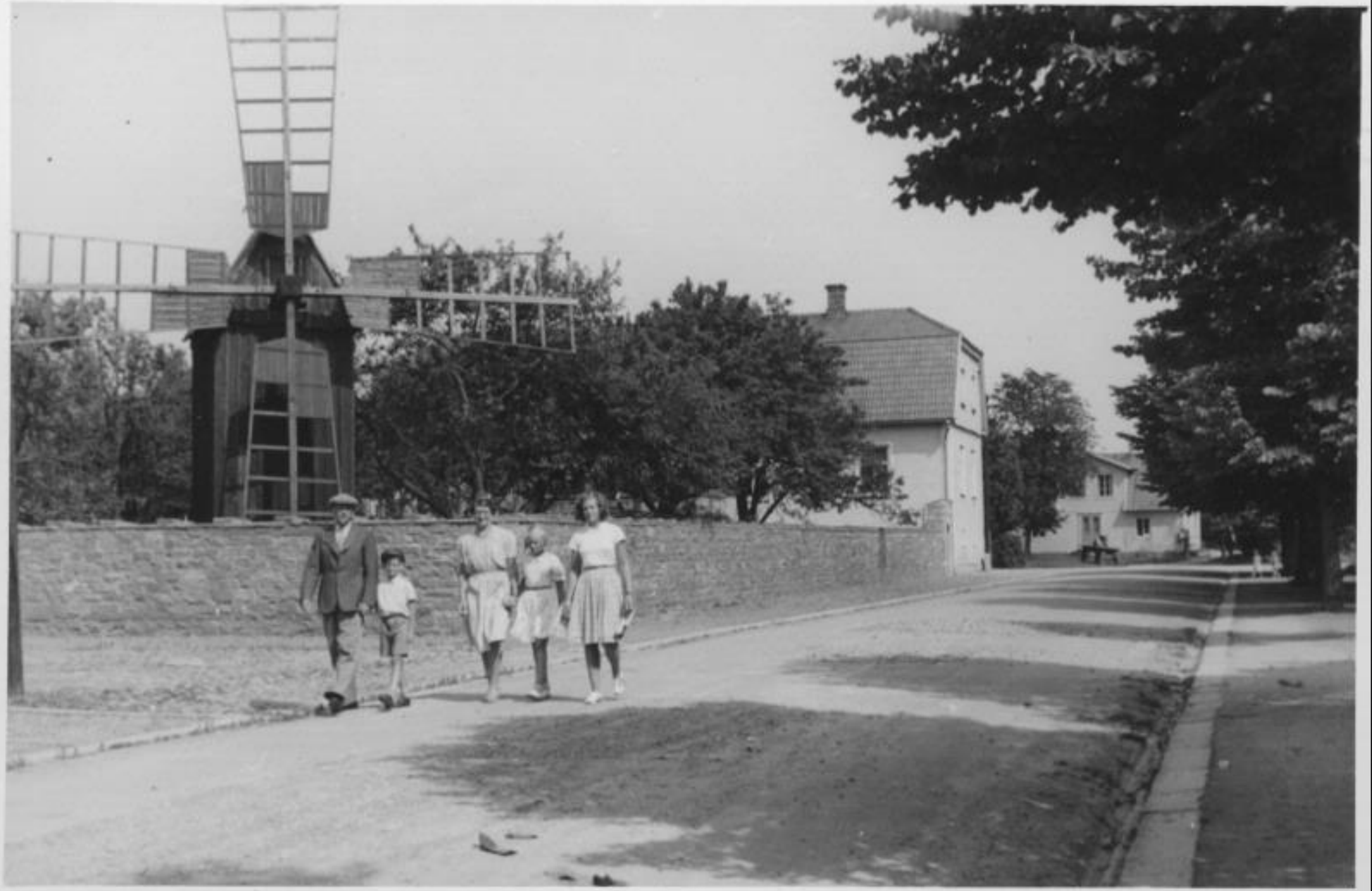

https://sv.wikipedia.org/wiki/Flackarps_m%C3%B6lla#/media/Fil:Flackarps_m%C3%B6lla_2010-06-29.JPG

Flackarps mölla är en väderkvarn i Staffanstorps kommun.

Flackarps mölla är en holländare som ligger i östra delen av Flackarp, vid gränsen till Lunds kommun. Den uppfördes 1868 och var i drift fram till 1950. Den ligger i nära anslutning till gravplatsen på Sankt Lars sjukhus på andra sidan av kommungränsen.

Flackarps mölla ägs sedan 1959 av den 1956 i Lund bildade Föreningen Skånska Möllor, som har "öppet hus" några gånger om året, bland andra under "Möllornas Dag" den första söndagen i juli månad.

Restriktioner togs bort

Under jordbrukets utvecklings- och expansionsperiod i början av 1800-talet uppstod brist på malningskapacitet och möllor i Skåne, framför allt i slättbygden. År 1835 blev det fritt att uppföra husbehovskvarnar och 1863 togs skattläggningen av tullkvarnar bort. Upphävandet av dessa restriktioner gjorde att byggandet av nya kvarnar ökade markant. Vattenkvarnen, vars placering styrdes av vattendragets läge, fanns i två modeller, skvaltkvarn och hjulkvarn.

Kvarnen i Rörsjöstaden vid Föreningsgatan

Malmö, Östra Förstaden, Mölledal kvarnen.

1954.

Mölla vid

Södra Förstadsgatan 3

i Malmö

Skogaholms mölla i Fosie, Agnesfridsvägen. Malmö

Stubbamölla som från början har stått på Vipeholmsområdet i Lund

Häljarps mölla uppfördes 1784 av kaptenen och riddaren von Quillfeldt. Redan 1781 lämnade Quillfeldt in en ansökan om kvarnrörelse hos kronofogden i vilken han hänvisade till de stora svårigheter Häljarpsborna och kringliggande socknars bönder hade för att få sin säd mald. Nästan hundra år fram i tiden till år 1868. Då köptes kvarnen av mjölnaren Benedikt Truedsson som flyttade dit från Sireköpinge med hustru och 10 barn.

Håslövs stubbamölla

På markerna väster om Håslövs kyrkby har det sannolikt funnits en mölla redan under 1600-talet.

Stubbamöllor var fram till 1800-talets början den vanligaste typen av väderkvarn i det skånska landskapet. Idag finns ett tjugotal kvar och fyra av dem är skyddade som byggnadsminne.

Den här sortens väderkvarnar, som också kallas stolpkvarnar, har funnits i Norden sedan medeltiden. Möllan i Håslöv är en av det tjugotal bevarade stubbamöllor som finns i Skåne. Vindflöjeln på toppen av kvarnhuset bär årtalet 1758, vilket är möllans byggnadsår.